

Selitev Langobardov iz Panonije v Italijo l. 568 je omogočila naselitev Slovanov v pokrajinah severovzhodno od Jadrana. Razprava Carla Guida Mora, univerzitetnega profesorja za pravno zgodovino v Padovi (*La marcia di re Alboino, Problemi della civiltà e dell' economia longobarda, Biblioteca della rivista »Economia e storia« N. 12, Milano 1964*) je namenjena razjasnitvi smeri in načinov selitve, ki je v velikem delu potekala po danes slovenskem ozemlju. Zanimivost Morove razprave je predvsem v tem, da skuša avtor prikazati selitev na kolikor moč konkretno in nazoren način. Za ta namen je sam obiskal vse ceste, ki so prihajale v poštev za selitev Langobardov. Morda tudi ni odveč, da se slovenski bralci seznanijo z nekoliko živahnjšim slogom, ki pri nas — le zakaj? — ni udomačen. Z avtorjevimi pristankom objavljamo nekoliko skrajšani prevod razprave. Izpuščena so predvsem nekatera mesta, ki zadevajo nadrobnosti naselitve v Italiji (večje izpustitve so zaznamovane s ...) in število opomb je po istem kriteriju zmanjšano od 32 na 12. Vse, kar je bistveno za avtorjevo vodilno misel in tudi vse, kar zadeva Slovenijo, je ostalo neokrnjeno. — Slovenski pisci so posebno pogosto razpravljali o vprašanju, kateri je bil tisti hrib, s katerega je langobardski kralj Alboin zagledal Italijo. (F. Kos dvomi, da bi bil to Nanos; Lj. Hauptmann: *Kraljiški vrh nad Podkrajem oziroma Hrušico*; J. Mal: *Učka*; M. Kos postavlja to goro le na splošno v gorovje in gozdove, ki so ločili Gornjo Savsko dolino od Vipavske doline.) —

Uredništvo

Dosti je bilo govora o naselitvi Langobardov v Italiji, z različnih gledišč in torej tudi z različnimi sklepi, vendar pa se mi dozdeva, da ni nihče poskušal rekonstruirati pohoda kralja Alboina in smeri, ki jih je ubral.

V tem članku bom skušal znova oživetiti tistih nekaj let (568—570), v katerih je ta genialni barbarski kralj nastopil v Italiji, in ugotoviti njegove namere.

Težaven in, lahko bi rekli, nekoliko drzen podvig, ki pa je vendarle ne glede na izid, vreden poskusa in ki naj zopet načne razgovor s tistim, ki bo hotel podčrtati moje nepopolnosti ali celo kakšno napako. Nikakor se ne bom čudil, če sem ga kje polomil, ker sem pač moral graditi samo na maloštevilnih indicijih. Že od nekdaj je vzbujalo mojo pozornost dejstvo, da v vzhodnih predelih Italije severno od Pada ni v ljudskem izročilu nikakega namiga na razdiralno dejavnost Langobardov; tako so na primer v Furlaniji

krivci vsakršnih razdejanj bodisi Atila bodisi Madžari (»orchi«). To bi nam dalo misliti, da niti prehod niti naselitev Langobardov nista bila tako zelo neznosna. Ta indicij je sicer nekoliko šibak in morda površen; utegne pa kazati vsaj na to, da ni bilo razdejano nobeno veliko središče, že zato ne, ker so — razen Čedad (Forum Julii) — antična municipalna naselja bedno in žalostno životarila med sledovi hunskih razdejanj izpred sto let, ki so bili živa in otipljiva resnica. Oglej in Concordia si po l. 452 nista več opomogla, čeprav je bilo v njuno obnovo vloženi obilo naporov (toda če so razen cerkvenih zgradb sploh kdaj obnavljali tudi svetne, so jih gotovo zelo skromno); Julium Carnicum, skrit zgoraj med gorami, je borno životaril v območju, ki se mu je že vedno slabo godilo. Toda kolikor vem, se ljudstvo niti v Trevisu, Vicenzi ali Veroni v svojih izročilih in pripovedkah ne spominja langobardskega nasilja kot katastrofe. Dejansko se je nasilje, tudi fizično, začelo šele po Alboinovi smrti in še bolj po smrti njegovega naslednika Klefija. Tedaj postane podoba bistveno mračnejša, kajti Langobardi so se v tem času morali bojevati na številnih frontah, da bi se le ohranili pri življenju. Njihova zmedena in včasih nerazumljiva dejanja nam dejansko vzbujajo vtis, da gre za brodolomce, ki se oklepajo vsake bilke, ali za obupance, ki udrihajo na slepo okoli sebe.

Nimam pa vtisa, da bi se v prvih treh letih Alboinove vlade v Italiji kazala znamenja posebnega nereda. Langobardi — podobno kot mnogi deli drugih ljudstev (Bolgari, Sarmati, Gepidi, Turinžani itd., med katerimi so po neki svoji strnjivosti izstopali Sasi) — gotovo niso bili krotke narave. Bili so predvsem vojščaki in kot je znano, se vojščak ne meni dosti za malenkosti. Bili so ljudje, navajeni plenjenja kot zakonitega vojnega dejanja, vendar pa niso bili ne boljši ne slabši kot bizantinske armade, ki so sicer nosile bizantinsko ime, dejansko pa so jih sestavljali ljudje najrazličnejšega izvora!

Odločilni so bili poveljniki, tisti poveljniki, katerim so posamezni »exercitales« ali mobilizirane oziroma nabrane skupine — ravno tiste »farae«, ki jih je razjasnil Bognetti¹ — prisegale popolno in izključno zvestobo, ki bi jo s skrajno previdnostjo in tako rekoč le zaradi nazornosti mogli primerjati s »fidelitas ligia« fevdalnega sistema. Mednje je štel kralj, ki je pred razdejanjem gepidske države in po njem moral imeti prav poseben ugled, če je celo Justinian želel dobiti tiste

čete, ki so se borile v Tagini proti Gotom, in če so Sasi kar z nekim navdušenjem sprejeli ponudbo, naj se pridružijo italškemu podvigu. Kajti če si moremo prvi primer morda razlagati z bizantinskim zlatom in poklicem vojaškega najemnika, moramo v drugem vsekakor misliti prav na veljavo osebnosti.

Toda pustimo ta splošna razmišljanja in skušajmo v glavnih potezah obnoviti Alboinov itinerarij.

Ni nam znan kraj, kjer so se zbrali Langobardi tik pred 2. aprilom 568, vendar bi mogli misliti na zahodni konec Blatenskega jezera, med Keszthélyjem in Vörsom, kjer je bilo križišče cestnega omrežja, ki je povezovalo kraje z langobardsko naselitvijo.² Od tod je približno 165 km dolga cesta vodila naravnost na Kalce ob vznožju Alp: pot, ki bi jo bilo moč normalno z lahkoto prepotovati v enem tednu, če računamo kot dnevno poprečje 25 km. Seveda moramo upoštevati, da se ni pomikala samo vojska, temveč vse ljudstvo s precej težkim in okornim pratežem, kar vse občutno zmanjšuje hitrost pohoda, in da se je selilo nekaj sto tisoč ljudi. Po drugi strani je na večjo počasnost pohoda lahko vplivalo tudi dejstvo, da se niso mogli zbrati vsi ob Blatenskem jezeru, temveč da prebivalstva južnega dela ravnine, v smeri Sirmija, niso poklicali na sever, temveč so ga napotili neposredno proti Savi v bližino Brežic, da bi se tu usmerilo po cesti proti Emoni. Trenutno se mi to zdi edina možna razlaga za tistih nekaj langobardskih grobov med Brežicami in Novim mestom, ki so popolnoma ločeni od drugih langobardskih najdišč.³ Slo bi torej za grobove tistih, ki so umrli na poti, kar bo morda veljalo tudi za grob na Sveti gori na cesti med Celeio in Emono.⁴

Da pa nekoliko poenostavimo svoja izvajanja, se ozrimo na prednje čete, ki so mogle napredovati nekoliko hitreje.

Na Kalcah so se ponujale tri ceste: ena proti severozahodu, v smeri proti Idriji; druga proti zahodu, z Ajdovščino kot glavnim krajem (»Castra« rimskih itinerarijev); tretja je obšla Hrušico, najprej v južni smeri do Postojne, nato po Vipavski dolini čez Razdrto in Vipavo do Ajdovščine, kjer se je združila s prejšnjo. Današnja razdalja od Kalca je: 58 km po dolini Idrijce, 22,5 km po drugi poti do Ajdovščine in 49,5 km po tretji poti do Ajdovščine. Drugi in tretji poti pa moramo dodati vsaj še 28 km razdalje od Ajdovščine do mostu čez Sočo, tako da merita v celoti 55,5 oziroma 77 km. Vse tri tako izračunane poti pripeljejo do Soče: prva do Mostu na Soči pri Tolminu, drugi dve do Sovodnja pri Gorici. Očitno je, da je morala biti smer Kalca—Ajdovščina—Sovodnje naj-

bolj priljubljena, ker je bila kratka in je znašala praviloma dva dni hoda. Razloček med severno in obema južnima cestama pa ni bil občuten samo glede na število kilometrov, temveč tudi kar zadeva težave s pratežem in preskrbo. Če so se namreč napotili po cesti skozi Postojno ali naravnost v Ajdovščino, je bilo takih težav konec že ob Soči ali celo v sami Ajdovščini; pri Sovodnjem pa je bil lep most, ki je omogočal prehod naravnost na veliko Padsko nižino;⁵ če pa bi prispeli do Mostu ob Soči, kjer je bilo treba prebresti reko, bi se morali nato precej strmo in po slabi poti povzpeti 600 do 700 m visoko do tistih 900 m višine, ki jih meri Livek — vsekakor prenaporna pot za pohod celega ljudstva.

Sicer pa so Langobardi že poznali cesto čez Ajdovščino, ker so jo uporabili petnajst ali šestnajst let prej, ko so prišli v Italijo kot najemniki v Narzesovi vojski in ko so morali prekoračiti most pri Sovodnjem, da bi se pridružili glavnini bizantinske vojske, ki je prihajala iz Liburnije, nato pa so zavili proti jugu, proti Ogleju, saj je dobro znana Narzesova pot vodila vzdolž obale, ker Franki niso dovoljevali prehoda po cestah v notranjosti.

Masa selivcev se je torej morala napotiti po južnih cestah in sem moramo postaviti epizodo o Alboinovem vzponu na hrib: »montem qui in eisdem locis prominet ascendit, indeque, prout conspicere potuit, partem Italiae contemplatus est. Qui mons propter hanc, ut fertur, causam ex eo tempore Mons Regis appellatus est« (Paul. Diac. II, 8). Današnji Nanos (1289 m) bdi ravno nad Razdrtim (598 m), toda s precej strmim pobočjem, medtem ko je v zračni črti oddaljen od ceste Kalca—Ajdovščina več kot 10 km; čeprav so se morali precej spotiti, je vseeno bolj verjetno, da so se na hrib povzpeli iz Razdrtega, kar bi nam kazalo na to, da se je vsaj del langobardske vojske napotil iz Postojne po Gornji Vipavski dolini.

Vem, da moji prijatelji iz Čedadada istovetijo to slavno goro s svojim Matajurjem (1641 metrov), ki je vsekakor lažje dostopen iz Livka (razlika med relativno višino Nanosa in Matajurja glede na izhodišče je neznatna: giblje se v obeh primerih med 600—700 m), toda čemu naj bi si bil Alboin kot praktičen človek nakopal pot po tem zelo dolgem slemenu, ko pa je imel pri roki drugo razgledno točko, kot recimo Kuk (1243 m)? Do te lokalizacije je prišlo, ko je D'Orlandis v prejšnjem stoletju pri površnem branju Pavlove zgodovine razumel langobardskega zgodovinarja tako, kakor da bi bil Alboin takoj prišel v Čedad, medtem ko Pavel omenja samo čedadsko ozemlje (II, 9): »Indeque Alboin cum

Venetiae fines, quae prima est Italiae provincia, sine aliquo obstaculo, hoc est civitatis vel potius castris Foro-Juliani terminos introisset...«. Jasno je, kaj hoče Pavel povedati (nikar ne pozabimo, da je bil doma iz Čedad): ne da bi naletel na ovire, je Alboin prestopil meje venetske province in prišel na ozemlje Foruma Julija, mesta oziroma bolj castruma. Da je prišel na čedadsko ozemlje, ni bila potrebna vratolomna pot ob Aborni ali Kozici: tudi goriško Sovodnje je bilo na čedadskem območju.⁶

Ni nelogično misliti, da se je ob prihodu na Kalce masa selivcev, da bi nekoliko pospešila svoj korak, razdelila v dve skupini. Prva, verjetno tista z večjim številom prateža, se je napotila naravnost čez hrušiški prelaz na Ajdovščino; druga, verjetno manj otovorjena, pa po cesti Postojna—Razdrto—Vipava, tako da se je pri Ajdovščini zopet pridružila glavnini ali jo celo prehitela. Razlika v razdalji je bila, kot smo videli, 25,5 kilometra, torej en dan pohoda; toda počasno pretakanje vseh teh ljudi z vozovi in opremo je moralo trajati dneve in dneve; števila dni ne moremo izračunati. Ob prehodu čez Sočo so se ustavili in izvedli prve organizacijske ukrepe, med katerimi je bilo najpomembnejše imenovanje Gisolfa za vojvodo te pokrajine (Pauli, II, 9). Že tu moremo opaziti neko zanimivost v načinu, kako je langobardski kralj tedaj in pozneje organiziral ozemlje. Gisulf, ki se je namestil v edinem utrjenem mestu tega ozemlja, je imel pod svojo oblastjo vso pokrajino od Julijskih Alp do Livenze, to je štiri municipalna območja Julija Carnica, Foruma Julija, Aquileje in Concordije, ogromen teritorialni kompleks, ki pa je bil potreben za obrambo meje pred Avari. Primerjava z ozemlji drugih vojvod bo bolje razjasnila ta polčrta, toda že zdaj moremo spričo Pavlovih zapiskov o prvem prihodu Langobardov v Italijo reči: če je bilo razločevanje med »fines« in »termini« aktualno pri razmejevanju še v 8. stoletju, je bilo toliko bolj aktualno v 6. stoletju. In če kaj drži, potem drže dejstva: da furlanska meja na zahodu ni nikdar segala čez Livenzo; da so vedno ostro razločevali med concordijskim in oglejskim ozemljem (na Tilmentu, tudi še danes!); da se je oglejsko ozemlje šele postopoma razširilo proti severu med Tilmentom in Torre (toda Karnija, to je vsa zgornja dolina ob Tilmentu, je tvorila vedno, do 1797, posebno okrožje); in končno, da je sodno območje Čedada, segajoče do Gornjega Posočja, ostalo vsaj do 12. stoletja nedotaknjeno, okrnjeno le v območju Gorice, ko je nastal tisti fevd, ki je pozneje postal grofija.

Prvo dejanje langobardskega kralja torej ni bilo revolucionarno. Verjetno je celo, da

je bila nova razdelitev ozemlja med Livenzo in Julijskimi Alpami uvedena že prej, in sicer v obliki vojaške organizacije. V tem primeru pa bi bil popolnoma pravilen Bognettijev sklep, da se je langobardska ureditev, ki je imela popolnoma vojaški značaj, samo prilagodila prejšnji, to je rimsko-gotsko-bizantinski.

Toda k temu se bomo morali še povrniti.

Zasedba nezavarovane Furlanije ni bila težavna, vendar se najbrž ni izvršila na mah. Čedad so gotovo zasedli takoj in že 568—569 izpričuje prisotnost Langobardov najstarejša nekropola, ki jo je odkril pred poldrugim stoletjem Torre Valsassina. V tej zvezi je zanimivo majhno, toda tehtno opozorilo: zdi se, da je ta nekropola v nekakem sožitju z istodobno rimsko nekropolo; iz tega bi domneval, da se je že takoj v začetku zasedbe ustvaril modus vivendi med novimi in prejšnjimi prebivalci. Oglej pa verjetno ni bil takoj zavzet, čeprav je oddaljen kakih 20 km od mostu čez Sočo in torej lahko dosegljiv v enem dnevu. Toda patriarh Pavel (ali Pavlin I.), čeprav »Langobardorum barbariem metuens«, je imel vseeno dovolj časa zbrati »omnes suae thesaurum (!) ecclesiae« in ga prenesti v Gradež, dasi je pustil na mestu relikvije, pač v upanju, da bo vihar kmalu minil. Nekaj časa pa je bilo vendarle treba, da so vse pripravili in natovorili bodisi na ladjo bodisi na volovsko vprego — ki nikakor ni bila najhitrejše prevozno sredstvo.

Katero pot si je namesto tega izbral Alboin na svojem pohodu proti zahodu? Ravno tisto, ki se je odpirala pred njim, skoraj v smeri mostu in ki je skoraj v ravni črti — pod imenom »strada levata«, potem tudi »ungaresca«, ker jo je večkrat uporabljala tudi ta hrabra gospoda — dospela naravnost do »quadrivium« ob Tilmentu (Codroipo). Prepuščam prijatelju Bosiju, da pove o tem več določnega, in po prehodu čez to reko po hititost proti Livenzi. Ali so jo prekoračili pri Sacile (po trasi današnje pontebbske ceste) ali pa so zavili niže? Od Codroipa dalje brez dvoma niso več sledili Postumijevi cesti, ki je vodila popolnoma naravnost v Oderzo. Mogli bi misliti na Settimo (Porto Buffolè)...⁷ (Via Postumia je bila cesta, imenovana po rimskem konzulu iz rodu Postumijev; op. prev.).

Ko so sledili dobro označeni cesti, so vsekakor pustili na levi strani Opitergium (Oderzo)... Pri prehodu čez reko Piavo je prišlo do srečanja med langobardskim kraljem in treviškim škofom Feliksom, o katerem poroča Pavel Diakon (II, 12). Postumijeva cesta teče 8 km severno od Trevisa, toda to pot je bilo treba zaviti k mestu, ker na severu ni bilo pri roki mestnih ali utrjenih središč, medtem ko je mirno zavetje Trevisa

privedlo naravnost v sredo ravnine. Pozneje, ko so se splošne okoliščine spremenile, je mogel treviški vojvoda z zavzetjem Saccisca razširiti svoj teritorij onstran Mogliana in Mester. Padova je ležala preveč stran od poti in šli so mimo nje, toda v Trevisu je bil postavljen vojvoda z lastnimi četami. Nadaljujoč svojo pot, so, vedno »recto itinere«, prišli naravnost v Vicenzo in odtod v Verono... Sunek proti jugu je bil vsekakor hiter in odločen, kajti do komunalne dobe je območje Vicenze segalo skoraj do vrat Padove. Najbolj pomembno središče pa je bila vsekakor Verona, ne samo kot mestno naselje in kot trdnjava, temveč predvsem kot upravno središče.

S tem sem se pred kratkim dokaj obširno ukvarjal⁹ in mislim, da se na to ni treba povrniti. Verona je bila zelo pomembno cestno križišče in zadnje gradišče Gotov, toda največji pomen tega mesta vidim v tem, da je bil v njem »palatium«, ki ni bil samo rezidenca, temveč tudi sodni, upravni in finančni sedež. To je opazka, ki je prej začuda ni nihče izrekel, ki pa se meni zdi bistvenega pomena. Langobardska pravna ureditev se pač ni mogla meriti s poznorimsko, čeprav že spremenjeno v zadnjih letih bizantinske vlade, ki je spričo napetosti med Bizancem in Franki in nenehnega stanja pripravljenosti morala koncentrirati vso oblast ali vsaj njen dovršen del v vojaških rokah. Vendar je kazalo prilagoditi novim potrebam vse, kar je že obstajalo v mestu in morda ustrezalo namenu, posebej glede na tele okoliščine: sólo drobljenje velike armade v manjše lokalne »exercitus«, povezano z ustanavljanjem vojvodstev (ki jih je bilo ob prihodu v Verono že četrto); potrebo po povezavi s krajevnimi faktorji, predvsem s škofi, o katerih vemo, da jim do l. 590 nikakor ni bilo omejeno izvrševanje službe, niti jim ni bila odvzeta prostost gibanja in medsebojnih stikov; slednjič glede na nadaljnjo potrebo po tem, da se koncentrira na enem mestu vse, kar je bilo potrebno za preživljanje velike skupine ljudi.

Ni se treba začuditi, da govorimo o kraju, kjer naj bi se koncentrirala sredstva za preživljanje: če je pohod potekal po poti, ki jo domnevamo — do Verone po Postumijevi cesti s tem ali onim odklonom — ne smemo pozabiti, da se ni premikala samo vojska, temveč ogromna množica in da je moral biti pohod zaradi prateža izredno počasen, tako da je moral biti najobčutljivejši problem prav problem preskrbe, ki je ni bilo na voljo vzdolž vse ceste.

Če sprejmemo Pavlovo kronologijo — in ne vidim razloga, zakaj bi o njej dvomili — je od dneva odhoda (2. aprila 568) do prihoda

v Milano (3. septembra 569) preteklo natančno 493 dni, razdaljo med obema krajema pa moremo ceniti na 670 km; povprečno so se torej premaknili komaj za poldrug kilometer dnevno.⁹ Vendar moramo pri tem upoštevati, da so bili vmes štirje letni časi, ki so kaj malo primerni za hitre premike: dve pomladi, ena jesen (večidel deževna) in ena zima. Postankov torej ni moglo biti malo in čeprav je bilo po Pavlovem pričevanju poletje 568 izredno rodovitno (II,10), so morale biti težave s preskrbo vendarle velike, tolikšne, da so bili potrebni roparski pohodi na ozemlja, ki so mejila na cesto. Gre za metodo, ki je ostala kljub vsemu skoraj nespremenjena do današnjih dni, in tudi ta je povzročala daljše ali krajše postanke.¹⁰

Povrnimo se v Verono; kdaj so Langobardi dospeli tja, ni znano, vendar moremo domnevati, da proti koncu oktobra 568; dnevno poprečje pohoda (okoli 520 km od Blatenskega jezera v 212 dneh, od 2. aprila do 31. oktobra) je znašalo dva in pol kilometra dnevno, kar se po mojem dobro ujema z gornjimi izvajaji.¹¹ Zelo verjetno je mirujoči del množice prezimil na veronskem ozemlju, medtem ko se je verjetno naslednjo spomlad del ljudstva pod poveljstvom Enuina usmeril po običajni poti Caprino—Rivoli—Ala proti tridentinskemu ozemlju in udaril nato poleti proti ozemlju Bajuvarov in Frankov. Tako se je število vojvodstev (vštevši tudi domnevno vojvodstvo Verono) dvignilo na šest. Ta, verjetno dolgi postanek je omogočil kralju, da je postavil temelje za novo organizacijo svojega ljudstva. Čeprav je bila podlaga, kot je poudaril Bognetti, popolnoma vojaška, pa le ni bilo prav vse urejeno po tem kopitu: Če primerjamo to, kar vemo o obsegu ozemlja (»pertike«) veronskega municipija, z obsegom ustrezne frankovske grofije, moremo sklepati, da v teku mnogih stoletij ni bilo nikake teritorialne spremembe, razen na zahodu, kjer je bila ustanovljena »iudiciaria Sermoenensis«...

Poudariti hočemo tole: tudi če so se poveljstva (to je vojvode) nastanili v trdnjavah (mestih ali castrih), je teritorialna podlaga ostala ista kot po poznorimski ureditvi. To upravičuje misel, da se je novo prebivalstvo naselilo po nekem jasnem, čeprav le splošnem, načrtu in sicer tako, da so vsakemu mestu, ki so ga drugega za drugim zavzeli, dodelili globalno neki kontingent prebivalstva (in dosledno tudi določen kontingent čet — vojvodov »exercitus«), nadaljnjo razdelitev pa so prepustili posameznim vojvodom. Nočem reči, da bi bili naši vrli prijatelji, Gisulfi, Enuini, Ulfari itd. prišli na forum s katastrskimi mapami v rokah. Čudno pa je vendarle, da bi se bili ti nevedneži, suroveži, div-

jaki, zverinam podobni okrutneži itd. itd. (v teh barvah so jih kakih deset let pozneje slikali tisti, ki so se jih skušali znebiti in so bili zato kaznovani), čudno je, pravim, da bi se bili ti ljudje znali instinktivno naseljevati tam, kjer so bili rimski državni uradi ali policijske postojanke ali finančne stražnice! Že Schneider je pred štiridesetimi leti spraval arimanije v zvezo s potrebo po varovanju cest.¹² Lokalne študije, ki so v tem primeru nujno izhodišče, so v bistvu potrdile resničnost te ugotovitve. Toda če so arimanije nastale pozneje kot v letih, o katerih tu razpravljamo, gredo faramanije zopet v naš okvir, in tudi te se razvrščajo, kolikor vem, ob cestah. V bistvu torej nikakor ne gre za neskladno, viharo razširjanje, temveč bolj za vnaprej urejeno, ki je segalo od večjih skupin na manjše.

Tu pa se nam postavlja vprašanje: če priznamo obstoj vojvodskih »exercitus«, znanih iz poznejših poročil (in ki so pozneje prevzeli ime po glavnih mestih, tako da moremo govoriti o exercitus veronensis, vicentinus, foroiulensis itd.), ali ne smemo potem morda domnevati, da so ti »exercitus«, vezani s prisego zvestobe na svojega poveljnika, obstajali že pred prihodom v Italijo? To bi pomenilo, da bi mogli govoriti o »duces«, o načelnikih »gauov« že v Panoniji in da bi se bila potemtakem naselitev v Italiji izvedla tako rekoč mehanično — s tem, da so vsakemu »duxu« dodelili eno mesto, kjer naj se nastani s svojim »exercitus«? Bognetti je to zelo odločno zanikal, jaz pa močno oklevam, ko si ogledujem Wernerjev zemljevid. Gre za znamenja, ki označujejo velike nekropole ali pa majhne skupine grobov. Za nas so zanimiva tista za Rugiland (Moravska in del Avstrije onstran Donave) in za pravo Panonijo, pri katerih gre torej za grobove, ki jih je treba datirati od druge polovice 5. stoletja do l. 568.

Medtem ko je videti langobardsko prebivalstvo med Labo in reko Ohře, torej na ozemlju, na katerem so živeli Langobardi pred preselitvijo v Rugiland, močno zgoščeno, je že v drugi polovici 5. stol. opazna razcepljenost, ki je posledica konfiguracije tal te pokrajine — pasu, ki se vleče od jugozahoda proti severovzhodu od Rohrendorfa ob Donavi do Polkovcev ob Moravi. Moremo pa celo določiti posamezna bolj pomembna ali gosteje naseljena središča, ki nam jih nakazujejo bolj strnjena grobišča... Razporeditev teh grobov nam marsikaj pove: največje jedro se vsekakor zgoščuje v predelu med Jihlavo in Moravo (skupaj 20 majhnih in velikih grobišč); manjše število na območju ravnine ali nizkega gričevja med Donavo, Moravo in reko Dyje (7); majhna skupina (toda

z dvema strnjenima nekropolama) v zgornji dolini reke Dyje (3), druga, manj strnjena (velika nekropola in dve majhni) okrog Rohrendorfa ob Donavi in dve skupini, raztreseni med tem krajem in Znojmom. Ta predel ni majhen — zračna črta med Rohrendorfom in krajem Polkovce znaša dobrih 160 km! — in ni mogoče, da ne bi bile po ustalitvi kraljestva urejene stalne nižje upravne enote s skoraj teritorialnim značajem (najlažje si predstavljamo po eno enoto na vsako dolino) pod poveljstvom vojaškega in hkrati civilnega funkcionarja, in zelo verjetno z lokalnimi skupščinami. Po prehodu v Panonijo je razkropljenost še večja... V Panoniji bi mogli razločiti tri glavne naseljitvene centre (Dunaj, Nikitish-Hegykö in Várpalota), ki pa so bili vsi precej daleč narazen (v zračni črti je med Várpaloto in Nikitishem 90 km, med tem in Dunajem 70 km). Tudi tukaj bi torej mogli dopuščati možnost, da je obstajala pokrajinsko urejena organizacija posameznih skupin — predhodnic vojvodstev, ki so jih pozneje ustanovili v Italiji. Da se razumemo: število domnevnih panonsko-langobardskih enot se seveda ne more ujemati s številom italijanskih. Toda rad bi na podlagi teh arheoloških dokazov utemeljil sprejemljivost svoje trditve, da so v Italiji le izpopolnili organizacijske oblike, ki so mogle že biti žive in dejavne med langobardskim ljudstvom od druge polovice 5. stoletja dalje.

Toda, kakor sem že rekel, ne smemo misliti na mehanično presaditev pancnske ureditve v Italijo. Dejstvo je na primer, da so se Langobardi naselili v Furlaniji tako, da je Gisulf izbral nekatere »farae«, tiste, ki so bile najbolj izurjene za vojaško življenje in ki so bile — v tem sledimo Bognettiju — najbolj organsko razčlenjene po shemi bizantinske vojske. Toda v tem primeru je šlo za obmejno posadko, tako da je bila ta posebna rešitev nujno potrebna.

Temu bi se moglo ugovarjati, da je bila predvidoma skoraj vsa Padska nižina mejno ozemlje, bodisi proti Bizantincem bodisi proti Frankom. Toda verjetno so imeli Avare za tiste sosede, ki se jih je bilo treba najbolj bati, vzhodno mejo pa zaradi lahke prehodnosti, ki so jo sami Langobardi tedaj preizkušali, za najbolj šibko.

V bistvu so torej razni »exercitus«, ki so se porazmestili v Italiji, morali v veliki meri in v glavnih potezah obstajati že od časov prebivanja na Moravskem in v Panoniji. Tudi temeljna načela teritorializirane jurisdikcije, vsekakor pretežno vojaškega značaja, toda upošteva tudi civilno življenje, so se morala razviti že tam in imeti neko stalnost.

Tako je torej bilo v nekem smislu lahko prilagoditi prvotno ureditev položaju v Ita-

liji, čeprav je bilo treba razdrobiti stare grupacije. Da so pri tej porazdelitvi posnemali prejšnje vojaške grupacije, ki so jih nekoč ustanovili zaradi najemniške službe pri Bizantincih, prav lahko verjamemo Bognettiju; tuda ta sistem ni zajel vsega prebivalstva, ki nam je v štiridesetih letih svojega bivanja v Panoniji zapustilo sledove 32 naselij, med njimi 6 dokaj gostih in torej stalnih.

Zapustili smo Alboina v Veroni. Ko se je znova odpravil na pot, ni več sledil Postumijevi cesti, ki je držala proti Mantovi, temveč je krenil po Galski cesti in se usmeril naravnost proti Brescii in Milanu, medtem ko je šel poseben oddelek zasesti Mantovo. Kot vemo, je 3. septembra 569 Milano postal langobardski.

Do konca l. 569 je torej langobardski pohod potekal resnično »recto itinere«, brez kakršnega koli odklona na levo, v Milanu pa je morala očitno pasti nova in pomembna odločitev, ki je popolnoma spremenila načrt osvajanja. Nastal je načrt prekoračiti Pad in zavzeli so Pavijo.

Toda končujem pri Alboinovem obleganju Pavije in puščam odprta še mnoga nejasna vprašanja. Zadožča mi, da sem na teh straneh načel temo, o kateri bo morda diskutirati in razglablјati ob drugih priložnostih in z večjim aparatom viroslovnih analiz, temo, ki bo končno zajela, morda iz novega zornega kota, tudi samo pripovedko o Narzesu (bizantinskem vojskovodji in eksarhu v Italiji, ki naj bi bil poklical Langobarde v Italijo, op. prev.).

Prevod: M. V.

OPOMBE

1. G. P. Bognetti, L'influsso delle istituzioni militari romane sulle istituzioni longobarde del sec. VI e la natura della »fara«, v »Atti del Congr. intern. di diritto romano e storia del diritto« (Verona 1948), Milano 1953, IV, 166. — 2. Gl. pregledni zemljevid v publikaciji J. Werner, Die Langobarden in Pannonien, München 1962, priloga k II. zv. Zlahka je opaziti, da v predelu med Blatenskim jezerom in črto Ljubljana—Zagreb vsaj doslej ni prav nikakih najdb, ki bi kazale na langobardsko naselitev: zato domnevam, da so se Langobardi zbirali ob najzahodnejšem kotu Blatenskega jezera, kjer se sekajo vse panonske ceste. — 3. J. Werner, op. cit. I, str. 159, št. 74—77. — 4. Ibid, št. 78. Poseben primer je veliko grobišče v Kranju, ki obsega 700—750 grobov; op. cit., št. 79. Po mojem mnenju ga je treba povezovati z langobardsko naselitvijo v Furlaniji, ne pa z naselitvijo v Panoniji. — 5. O Pons Sontii prim. zdaj L. Bosio, Pons Sonti (Tab. Peutingeriana), v »Atti dell' Istituto Veneto«, CXXII, Classe di sc. morali, 1964. — 6. Prim. S. Stucchi, Forum Iulii, Cividale del Friuli 1951; idem, La centuriazione romana del territorio fra il Tagliamento e l'Isonzo, v »Studi Goriziani« XII, 1950; A. Degrassi,

Il confine nord-orientale dell' Italia romana, Bern 1954, str. 34 sl. — 7. O poteku Postumijeve ceste po Benečiji je za zdaj najpopolnejše delo P. Fraccaro, La via Postumia nella Venezia, zdaj v Opuscula, Pavia 1957, I, str. 195 sl. Bojim se pa, da moram v tej zvezi ugovarjati uglednemu znanstveniku, kakršen je Cessi. V svojem delu Le prime conquiste longobarde in Italia, (»Nuovo Arch. Ven.« št. 3, XXXV, 1918, str. 103) izraža prepričanje, da je treba — čeprav se držimo kronologije Fastov in Pavla Diakona (odhod iz Panonije aprila 568) — razločevati dve fazi, omenjeni v nadaljnjem viru. V prvi naj bi bili Langobardi l. 568 zavzeli ozemlje med Julijskimi Alpami in Livenco, v drugi bi se bili l. 569 razširili onstran Pada, pri čemer bi bil dosežen vrhunec z zavzetjem Milana dne 3. septembra. Dozdeva se mi pa, da je enoletni postanek v Furlanski nižini pretiran. Od domnevnega izhodišča ob Blatenskem jezeru do Livence je le 360 km. Tudi če so napredovali le prav počasi, 5 km dnevno, je zadoščalo 72 dni dejanskega premika. Če vštete druge izgube časa, je lahko vsa množica konec junija dospela do Livence; torej bi bili na 90-dnevnem potovanju opravili povprečno po 4 km na dan. Zakaj naj bi se Alboin ustavil v ne prebogati pokrajini, v kateri ni bilo utrdb, ko je bilo vendar moč v dveh mescih hoda lagodno dospeti do močno utrjene Verone? Od reke Livence do Verone je le 156 kilometrov in nikjer ni rečeno, da bi se bilo treba iz spoštovanja do menjave indikcij ustaviti prav 31. avgusta! Povprečna dnevna pot bi znašala tukaj komaj 2,5 km na dan. — 8. C. G. Mor, Dalla caduta dell' Impero al Comune, v »Verona e il suo territorio«, II, Verona 1964. — 9. Ta račun je čisto teoretičen: od 493 dni je treba odšteti pet zimskih mesecev (november 568 do marca 569, torej 151 dni) in morda vsaj 30 deževnih dni. Tako je treba misliti na 310 dni dejanskega hoda, s tem pa dejansko povprečje poraste le za malo, na nekaj čez 2 km! Toda gl. naslednjo opombo. — 10. S temi preskrbovalnimi pohodi, ki so izhajali z glavne ceste in ki so segali bolj ali manj globoko, si lahko dobro razložimo nekatere izraze v virih, kjer se omenjajo plenitve in nagli roparski sunki, ki verjetno niso segali daleč. Mislim, da niso presegali 30 km, če je šlo za samo potrebo po neposrednem preskrbovanju. Pri tem računam, da rekvizicija živine in poljedelskih pridelkov (ki so jih nakladali na običajne vozove z volovsko vprego) niso dovoljevali več kot dva ali tri dni za posamezni sunek. Kmečka naselja niso bila že od nekdaj tako gosta kot danes in plenilni pohodi so se omejevali na območja ob cesti, ki so jih prekinjali široki gozdni predeli. — 11. Seveda gre tudi tu za nizko, abstraktno povprečje. Spomnimo se, da je po spopadu med Teoderikom in Odoakrom ob Soči l. 492 znašalo dnevno povprečje pohoda, ki ga moremo izračunati po datumih obeh bitk, 7 km; ljudstvo, ki ni bilo sposobno za boj, pa je verjetno sledilo vojski v neki razdalji. — 12. F. Schneider, Die Entstehung von Burg- und Landgemeinde, Berlin 1924; že prej pa je to storil P. S. Leicht, Studi sulla proprietà fondiaria. Padova 1903 (danes dostopno tudi v ponatisu pri založbi Giuffrè, Milano 1964).